

У цій макроструктурі лімітативність дій у мові персонажів передається формами наказового способу завдяки реалізації певних послідовних імпліцитних зв'язків, які пов'язуються з діями найближчого майбутнього, того, що відбувається після моменту мови, і, таким чином, передбачають виконання "наказу". При співвідношенні з дієсловами дійсного способу теперішнього часу лімітативність відноситься до презентного зовнішньотемпорального аспекту.

Див. в аспекті майбутнього:

- *Хорошо!* - воскликнул Чередниченко.- *Не надо мне верить на слово. Хорошо. **Возьмите на неделю отпуск за свой счет, поедемте со мной - посмотрите. Посмотрите, поговорите с соседями, сходите на работу...** Если я хоть в чем-нибудь обманул вас, я беру свои слова назад. **Расходы - туда и обратно - беру(возьму) на себя. Согласны?*** (Шукшин)

У цій макроструктурі художнього тексту форми наказового способу *возьмите, поедемте - посмотрите, сходите* репрезентують функціонально-семантичну категорію лімітативності в плані майбутнього зовнішнього часу внаслідок протиставлення формі теперішнього часу *беру*, яка звичайно виражає дії найближчого майбутнього і функціонує у значенні *возьму*, а також в результаті співвідношення з дієсловами дійсного способу, що вступають у зв'язки передування чи слідування з формами наказового способу та зумовлюють розгортання волюнтивного регістру на основі інформативного.

Див. ще:

*Баев по-живому обозлился.- **Взял бы кол хороший, пошел бы в клуб ихний** - да колом бы, колом бы всех бы подряд. Ржать научились? Ногами дрыгать научились?.. **Теперь подставляй башку, я тебя жму обучать буду!*** (Шукшин)

У цій макроструктурі реалізуються послідовні лімітативні відношення, виражені формами умовного способу, які констатують можливі дії в плані майбутнього, сполучаючись з формами *обучать буду* та *подставляй*, що являють собою власне майбутні зовнішньотемпоральні зв'язки. Отже, волюнтивний регістр включається як компонент в загальний – інформативний.

Іноді лімітативність наказового способу відноситься до минулого темпорального плану. Це відбувається в тому випадку, коли в мові персонажа розгортаються ретроспективні відношення. Пор.:

- *Капитан **говорит**: "**С палубы разойтись**". Не видите, палубу перекосило? И чего глядеть? Казань как Казань, который раз едем! Бомбило ее или она горела, чтобы на нее смотреть? "**Разойдись с палубы**", - капитан **говорит!**...* (Николаева)

Тут послідовність форм наказового способу (*разойтись, разойдись*) репрезентує категорійну ситуацію лімітативності в мові персонажа, яка відноситься до плану минулого, оскільки передає попередні дії внаслідок співвідношення з формою *говорит*, яка функціонує в значенні *говорила*.

Отже, не зважаючи на констатацію відсутності темпорального значення у формах наказового та умовного способів традиційним мовознавством, у текстовій системі вони здатні актуалізувати той чи інший зовнішньотемпоральний аспект. Цікавим та плідним у цьому аспекті, з нашого погляду, є вивчення розглянутого співвідношення на матеріалі текстів інших стилів, де зовнішньотемпоральна кваліфікація форм умовного та наказового способів виявляється по-іншому.

Источники и литература

1. Бондарко А.В. Функциональная грамматика. – Л., 1984.
2. Дурст-Андерсен П.В. Совершенный и несовершенный виды русского глагола с позиций ментальной грамматики. Семантика. Прагматика // Труды аспектологического семинара филологического факультета МГУ им. М.В.Ломоносова. – М., 1997. – Т. 1.
3. Теория функциональной грамматики: Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис. – Л., 1987.
4. Шелякин М.А. Категория вида и способы действия русского глагола. – Таллин, 1983.

Грозян Н.Ф., Приходна Н.С.

ЕЛІПСИС – ОДИН ІЗ НАЙВАЖЛИВІШИХ ШЛЯХІВ ПОПОВНЕННЯ СКЛАДУ МІНІМАЛЬНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

Сучасний етап розвитку фразеологічних студій позначений увагою до проблеми творення мінімальних фразеологічних одиниць (ФО). У зв'язку з цим вивчення шляхів поповнення мінімальних фразеологізмів є актуальним.

Мінімальні фразеологічні одиниці досліджували О.В. Беляєва, Ю.О. Божко, О.І. Діброва, Н.О. Зубець, Ж.О. Зубова, В.В. Істоміна, С.І. Ожегов, М.Ф. Палевська, С.А. Трухіна та інші, але ще до цього часу в мовознавстві немає єдиної думки про мовний статус цих одиниць. Дехто з дослідників (І.Є. Аничков, С.Г. Гаврін, М.М. Шанський) виступає проти включення подібних конструкцій до фразеологічного фонду мови. Так, на думку М.М. Шанського, „фразеологічний зворот – це відтворювана в готовому вигляді мовна одиниця, що складається з двох або більше наголошених компонентів слівного характеру, фіксована (тобто постійна) за своїм значенням, складом і структурою” [12, с.20]. У мінімальних фразеологічних одиницях один наголошений компонент, тому з позиції М.М. Шанського їх не можна вважати фразеологізмами.

Більшість же мовознавців (Л.Г. Авксентьев, М.Ф. Алефіренко, В.М. Білоноженко, А.М. Емірова, Н.О. Зубець, М.Т. Демський, М.П. Коломієць, С.І. Ожегов, Л.М. Пелепейченко, П.О. Редін, Л.Г. Скрипник, В.Д. Ужченко, Г.М. Удовиченко, О.І. Смирницький) визнає досліджувані утворення фразеологічними одиницями, оскільки вони мають ознаки, притаманні фразеологізмам: відтворюваність, стійкість, семантичну

цілісність, нарізнооформленість, еквівалентність слову, ідіоматичність значення, відносну постійність компонентного складу [1, 2, 3, 6, 7, 10, 11, 14]. Під мінімальними фразеологізмами Н.О. Зубець розуміє „такі стійкі звороти мови, які об’єктивуються в структурі „службове слово або два) + повнозначне слово” [6, с.3]. Л. Г. Скрипник зазначає: „До особливого розряду фразеологічних одиниць належать стійкі одиниці мови, що мають цілісне значення, а за складом компонентів є поєднанням одного повнозначного слова з одним чи (рідше) кількома службовими словами (*на руку* кому – вигідно; *у літах* – немолодий; *у соку* – свіжий; *хоч викрути* – мокрий; *хоч куди* – гарний; *як без рук* – незручно та под.)” [10, с.98]. У найновіших дослідженнях із фразеології висувуються аргументи на користь того, що фразеологізмам цієї структури варто приділяти більше уваги, бо вони, по-перше, мають ознаки високої частотності, вживаючись у певних життєвих ситуаціях, контекстах; по-друге, завдяки простоті, лаконічності, максимально стислій формі суттєво розширюється сфера їх функціонування; по-третє, з’являються нові одиниці такої структури

(наприклад, *в генах, з амбіціями, під ключ* тощо), які на сучасному етапі досить актуальні і можуть поповнити реєстри майбутніх фразеологічних видань [4, 6].

У запропонованій статті зупинимося на одному із найважливіших шляхів поповнення складу мінімальних ФО – еліпсисі. “Еліпсис (від грец. – *elleipsis* – випущення, пропуск у реченні слова чи словосполучення, зрозумілого з контексту або з конкретної ситуації” [5, с.57]. Фразеологічний еліпсис (або редукція) – “це звуження рамок фразеологізму, усічення його компонентів, зумовлене прагненням до економії мовних засобів і локалізації мовлення, до усунення надлишкових з точки зору конкретного факту комунікації компонентів” [3, с.131].

У розробку ідеї скорочення стійких фраз зробили внесок І.С. Гнатюк, П.С. Дудик, Г.М. Удовиченко, В.Д. Ужченко, Л.Ф. Щербачук та ін. „Можливість скорочення компонентного складу базується на здатності носіїв мови співвідносити еліптичну частину з повною формою ФО, що зберігається в їх свідомості, – слушно зазначає Л.Ф. Щербачук” [13, с.638].

Розрізняють два види еліпсиса: еліпсис-скорочення та еліпсис-стиснення. При еліпсисі-скороченні опускається один або кілька крайніх компонентів ФО. При еліпсисі-стисненні у ФО опускається один чи кілька центральних компонентів [8].

На підставі аналізу фразеологічного матеріалу вирізняємо такі типи еліпсиса-скорочення:

1. Еліпсис ФО як результат опущення початкового компонента: **[як] з голочки (з голки)**. 1. Абсолютно новий і елегантно пошитий. 2. Гарно одягнений, причепурений; ошатний. 3. Дуже гарно, елегантно [ФСУМ, с.188]. *На вас от – інша річ! Все новеньке та чистеньке ... З голочки* (О. Гончар); – *А зараз – годину на різні приготування. Щоб усі були, як з голочки* (П. Інгульський); **[нога] в ногу**. 1. Одночасно, в такт з іншими. 2. Нарівні з ким-небудь [ФСУМ, с.553]. *Горять веселі оченята, не в ногу ще й під барабан на площі, прямо до міськради, за пацаном іде пацан* (В. Сосюра); *Рівною лавою, неначе по шнурку витягнутою, піднімаються москалі на гору, нога в ногу ступаючи* (Панас Мирний); **[трохи не] по кісточки**. 1. Дуже багато чого-небудь. 2. Дуже мілко [ФСУМ, с.378]. *Та де ж глибоко, коли тут по кісточки?* (Остап Вишня); *Настав вечір, а в хаті було сміття трохи не по кісточки* (І. Нечуй-Левицький); **[як (мов, ніби)] по шнурку**. Рівно, в ряд, в одну лінію [ФСУМ, с.967]. *З-за Нілу сфінкси, мов сичі, Страшними мертвими очима На тебе дивляться. За ними На голому піску стоять По шнурку піраміди вряд, Мов фараонова сторожа* (Т. Шевченко); – *Не бійся, Іване, не підведу, і правує [Петрусь] трактора, як по шнурку, веде три широкорядні сівалки* (І. Цюпа); **[як (якби)] на мене**. На думку, розсуд того, хто говорить [ФСУМ, с.482]. – *А на мене, – говорю, – то я б із малою дитиною розмовляла* (Марко Вовчок); **Якби на мене, я б його** [вєсілля] *справляв тільки один день – в неділю* (І. Нечуй-Левицький); **[як (мов, ніби)] на ножках**. 1. У ворожих стосунках. 2. У напруженому стані; охоплений хвилюваннями, тривогою [ФСУМ, с.556]. *Лодку раптово наклонить, очі у тебе – на жах ... Милі тримаю долоні, Серце моє на ножках* (В. Сосюра); – *Почин хороший, – каже Наум, а сам і видно, що як на ножках сидить* (Г. Квітка-Основ’яненко); **[і (ні, ані)] на волосину (на волос)**. 1. Ніскільки, зовсім, нітрохи. 2. Трохи, зовсім мало [ФСУМ, с.144]. *Уже перед світом на волосину зімкнула очі* (Панас Мирний); *Днів з п’ять ні на волосину не спала* [хазяйка] (Панас Мирний); **[від слова] до слова**. 1. Все підряд, нічого не пропускаючи. 2. Точно, дослівно, без змін [ФСУМ, с.827]. *Він вислухав цікаву ту промову й затямив собі до слова, бо був дуже пам’ятливий* (Л. Мартович); *Ніколи люди не чекали так газет, як тепер, вчитували від слова до слова* (Григорій Тютюнник) та ін.

2. Еліпсис ФО як результат опущення кінцевого компонента: **як (мов, ніби) рак [печений (варений)]**. Дуже червоний [ФСУМ, с.73]. *Коли б видніше було, Власов побачив би, як Василь наче рак став від тих слів його* (Панас Мирний); *Вуха стали як раки печені; на парі [власних]*. Без застосування транспорту, ногами; пішки [ФСУМ, с.608]. – *Не будеш тут ходити на парі* (І. Котляревський); [Юрко:] *На парі власних!* [Савка:] *Значить – пішки* (Я. Мамонтов); **До дідька [лисого]**. 1. Уживається для висловлювання невдоволення чією-небудь поведінкою, вчинками. 2. Дуже багато. 3. Уживається при висловленні бажання позбутися когось, чого-небудь [ФСУМ, с.242]. – *Ну тебе, Тимофію, до дідька! – сердиться Мірошніченко* (М. Стельмах); *Тебе з малечку хвалять: талант ... стоси книжок перечитав, до дідька лисого різних п’єс та опер передивися* (І. Муратов); **Як один [чоловік]**. 1. Одноставно, дружно. 2. Які чимось схожі між собою. [ФСУМ, с.579]. – *З плеча! – скомандував полковник Дубл, і тисяча солдатів, як один, зірвали гвинтівки з плеч і приставили їх до ноги* (Ю. Смолич); *Козаки заступилися за народ, і за свою віру... І козаки піднялись як один чоловік* (І. Нечуй-Левицький); **у руку [їдеться]**. Що-небудь дається комусь легко, просто, без особливих зусиль [ФСУМ, с.775]. *Ну, а як йому грамота, пане дяче? – Грамота йому – в руку. Пам’ять добра* (С. Васильченко); *Так усе тепера чогось Хведорові в руку їдеться: урожай був добрий, щепи приймалися* (Грицько Григоренко) та ін.

Як засвідчує аналізований матеріал, можуть еліптуватися і повнозначні слова, і приєменниково-відмінкові моделі, і конструкції з заперечними частками. Наприклад: *з пучок [та з ручок]*. Власною тяж-

кою працею [ФСУМ, с.724]. *Ми хоч бідні, але чесні, Хоч живемо з пучок, проте і для нас є місце в церкві* (М. Коцюбинський); *Із пучок та з ручок живе* (М. Номис); *не раз [і не два]*. Часто, багаторазово [ФСУМ, с.727]. *І не раз мені здається, Що сиджу я у полоні І закута у кайдани Невидимою рукою* (Леся Українка); *Я в некло стежку протоптала, Я там не раз, не два бувала* (І. Котляревський); – *Пам'ятаєш, я не раз казав тобі перед війною про свою жаждою до життя?* (О. Довженко); *не жилиць (не житець) [на цьому світі]*. Хтось довго не проживе через слабке здоров'я, хвороби [ФСУМ, с.293]. – *Не жилиць він, ні, не жилиць!* – *промовив, махнувши рукою, Грицько* (Панас Мирний); – *Чує моє серце: не жилиць уже я на цьому світі* (І. Рябокляч); *не каркай [як ворона]*. Уживається в розмові як застереження від чогось небажаного [ФСУМ, с.365]. – *Ой погосподарює він [пан] лозою по наших спинах. – Не каркай* (М. Стельмах); – *А ти, земляче, не каркай, як та ворона. Наша хата скраю: чув-не чув, бачив-не бачив* (Панас Мирний); *без тямі (без тямки, без тямку, без тямю) [в голові]*. Нічого не усвідомлюючи; відчайдушно, несамовито, до самозабуття [ФСУМ, с.907]. *Іван знав тепер вниз, без тямі, наосліп...* (М. Коцюбинський); *Прокіп..., не розбираючи, що то він косить, ... зайшов в бур'ян і без тямки в голові косив бур'яни, аж грабки дзвеніли* (І. Нечуй-Левицький) та ін.

Слушно зауважує В.М. Білоноженко, що еліптується, як правило, кінець ФО [3, с.131]. У таких еліптичних конструкціях скорочується, в основному, компонент-іменник.

Досліджуваний матеріал переконує, що при еліпсисі-стисненні можуть опускатися компоненти фразеологізму, виражені:

а) займенником: *по [всій] формі*. Дотримуючись певних правил, вимог, настанов [ФСУМ, с.918]. *Ми з тобою написали всі бумажки, як слідує по формі* (М. Кропивницький); *Він [Сагайда] теж сьогодні був увесь чепурний, святковий, тугий і відрапортував урочисто по всій формі* (О. Гончар); *без [усякої] церемонії*. Не дотримуючись етикету, прийнятих правил поведінки, поводження з іншими людьми [ФСУМ, с.940]. *Вона без церемонії випроводжує гостей, не даючи Сегові навіть домовити фрази* (Ю. Яновський); *Не довго думаючи, хлопці підхопили Мурашка під руки і без усяких церемоній потягли із сонця в куці, в холодок* (О.Гончар); *по [саму (самісіньку)] шию*. 1. Дуже глибоко. 2. Повністю. 3. Дуже багато. 4. У великих, кількох значних [ФСУМ, с.963]. *Колісник по коліна в тріскаха, по шию в боргах* (Українське прислів'я); – *Лаяв?* – *Ні, говорив тільки, що корови по шиї в грязюці стоять* (Григорій Тютюнник); – *Роботи в мене по самісіньку шию* (І. Нечуй-Левицький); *на [якого] біса (чорта)*. Для чого, навіщо; зовсім непотрібний, непотрібно [ФСУМ, с.33]. – *Що, теж в Америку закортіло?* – *Та на біса вона мені, ваша Америка* (О. Довженко); *На якого біса було завертати сюди?* (А. Хорунжий); *до [самої] могили*. Протягом усього життя; до кінця свого життя [ФСУМ, с.500]. – *Я Омеляну Овсійовичу завдячуватиму до могили, – бив себе кулаком у груди Федір* (В. Логвиненко); – *Взяла ти, Мар'яно, моє серце, і не буде йому покою до самої могили* (С. Васильченко); *як [тієї] сарани*. Дуже багато, велика кількість [ФСУМ, с.780]. *Ось і табір. Глянув [хлопчик] – війська, Як тієї сарани!* (О. Олесь); *Дітей ми не будемо мати, та й нащо нам той клопіт, тепер і так тісно, поля обмалъ, а людей – як сарани* (М. Коцюбинський); *з (від) [самого] роду*. Від народження [ФСУМ, с.742]. – *Сліпий Андрійко співає... – Сліпий від роду?* – *Де там, осліпили* (М. Стельмах); *Ти інше серце маєш. Добре воно в тебе з самого роду* (Панас Мирний); *без [будь-якого (усякого)] ладу*. 1. Погано, нескладно, безсистемно. 2. В усі боки, неорганізовано і т. ін. [ФСУМ, с.410]. *Спершу вона нікого, нічого не бачила навкруги себе, і власні думки снувалися без ладу в голові* (Леся Українка); *Тупим, бездумним поглядом обвів о. Антоній такі ж тупі обличчя парафіян і без усякого ладу замажав кадилом* (П. Панч); *як [його (тут)] бути*. Що робити, діяти, чинити [ФСУМ, с.64]. – *Листівки вже одержано, як бути?* (О. Гончар); *Вже як його бути, й сам не знаю, – признався він якось своїй жінці Одарці...* (О. Довженко);

б) прикметником: *під (попід) [чужим] тином*. Просто неба, надворі; без притулку [ФСУМ, с.883]. – *Се що з порожніми сумками Жили голодні під тинами, Собак дражнили по дворах* (І. Котляревський); *Кинула [доля] малого На розпутті, та й байдуже, А воно, убоге ... І подибало тихенько Попід чужим тином Аж за Урал* (Т. Шевченко); *під [великим] секретом*. Таємно від інших; вимагаючи збереження таємниці сказаного [ФСУМ, с.791]. – *Що тобі привезти, дитино моя, на ялинку? Скажи мені під секретом на вушко* (М. Коцюбинський); *Десь тут Тимко під великим секретом показував на пташині гнізда і жовторотих заїдастик пташенят* (Григорій Тютюнник); *в [повному] ажурі*. Так, як повинно бути; гаразд, як слід [ФСУМ, с.13]. *Чехов сказав колись: в людині все мусить бути в ажурі* (І. Цюпа); *Документи у всіх були, як кажуть, у повному ажурі* (Іван Ле); *до [зелених] чортиків*. 1. Дуже, надзвичайно, у значній мірі; 2. До повного сп'яніння [ФСУМ, с.956]. *За день стомлювалися до чортиків і поспішали в намет* (Літературна Україна); *Схопив дзеркало, з острахом втупився в своє відображення. “Насмоктався до зелених чортиків”* (І. Волошин); *у [далекій] світ; у [далекі] світи (світа)*. 1. Дуже далеко. 2. В оточення чужих людей; у життя [ФСУМ, с.785]. *Я зовсім розсердився: і в світа вже йти не хочу, і зоставатись дома не хочу* (Марко Вовчок); *Лети ж, сойко, в далекий світ!* (І. Франко); *до [останньої] краплі (краплини)*. Повністю [ФСУМ, с.393-394]. *І любов, і надія, і ніжність, Ірено, переллю до краплини в серденько твоє* (М. Упенник); *Ковтун заплакав, але в його вже сліз не було: його сльози висохли, бо вже його життя висохло до решти, до останньої краплі* (І. Нечуй-Левицький);

в) службовими частинами мови: *як (мов, ніби) [і] не було (не бувало)*. Швидко, безслідно, пропало, зникло [ФСУМ, с.63]. *Одскочила [Катря] од вікна, як од огню. Дитячого виразу в очах – як і не було: з очей визирнув звір – хитрий, сполоханий* (С. Васильченко); *Мало там не дав я душу! Поки видряпавсь на сушу, Вже свиней мов не було* (І. Франко); *як (мов, ніби) [та] квіточка (квітка)*. Дуже гарна [ФСУМ, с.367]. *У хаті в неї, як у віночку; хліб випечений, як сонце; сама сидить, як квіточка* (П. Куліш); *А дівчинка, справді, як та квіточка* (Марко Вовчок); *як [та] мара*. 1. Уживається для вираження неприязні до когось; 2. Хто-небудь дуже брудний, неохайний [ФСУМ, с.464]. *Після гри у футбол він прийшов як мара; Дмитренко, як та мара, сидів над його [Чіпчиною] душею...* (Панас Мирний);

г) числівником: *з [одного] маху*. 1. Відразу, тут же. 2. Несподівано, рішуче [ФСУМ, с.480-481]. *Хрін з*

квасом, редьку, буряки; Рябка, тетерю, саламаху – Як не було: поїли з маху / всі строжили сухарі (І. Котляревський); Скачє цап у двір од страху, До хліва вже підлетів. Тут Федько з одного маху / З нього стриб і хлів закрив! (С. Олійник); **ні (і) [один] крок**. 1. Нітрохи, ніскільки. 2. Нікуди [ФСУМ, с.401]. Слуги її **ні на крок не відпускають** (Григорій Тютюнник); **Тинь від старого лежала блувата і ні на один крок не подавалася ні назад, ні вперед** (Панас Мирний); **на [одну (єдину, якусь)] хвилину (хвилиночку, хвилю, хвилю-ку)**. Ненадовго, на короткий відрізок часу [ФСУМ, с.923]. *Раптом гукнула Ївга Семенівна: — Павле Макаровичу! На хвилиночку!* (А. Головка); – *Просим вас, не миніть моєї господи, завітайте хоч на єдину хвилю* (О. Гончар) та ін.

Отже, при еліпсисі-стисненні в українській мові найчастіше опускаються компоненти фразеологізму, виражені займенником і прикметником. Досліджуваний матеріал показує, що мінімальні фразеологізми повністю втратили другий повнозначний компонент, інші ж можуть вживатися як в усиченій (еліпсованій), так і в „повній” формі. Так, мінідіома **ані крихти** (Анітрохи, ніскільки [ФСУМ, с.398]) вживається без обов’язкового компонента „хліба”, який став інформаційно зайвим. Наприклад: *Хлопець зазнав уже чимало всяких небезпек і тепер **ані крихти** не боється* (Єлин Пелин, перекл. М.Лукаша). У процесі фразеологізації стійкі сполучення слів відшліфовуються. Ідіома **на волосині** своєю появою завдячує міфів про „Домоклів меч, підвішений на кінській волосині над головою задрісника. Цей меч став символом постійної небезпеки. З бігом часу зв’язок з цим образом втратився, а смисл сконцентрувався у фразеологізмі **на волосині**” [6, с.13] (*на волосині*. У небезпеці, під загрозою [ФСУМ, с.144]. *Старі мої вдома, у німців зосталися, плачуть за мною, а тут життя на волосинці щоденно* (О. Довженко)). На думку В.М. Білоноженко та І.С. Гнатюк, „найпершою важливою умовою, що уможливило використання у ФО еліпсиса, є традиційність, відомість та популярність їх серед кола носіїв мови” [3, с.131]. Не всі фразеологізми однаковою мірою підлягають редукції. Як показує дослідження, письменники звертаються до таких трансформацій, використовуючи лише відомі, традиційні вирази. Адже все необхідне для пояснення виразу міститься в нас у думці й може бути легко відновлено [9, с.91]. Окремі компоненти вживаються нерегулярно (факультативно). Приклади переконують, що активно вживаються в українській мові мінімальні фразеологічні одиниці з факультативними означеннями **великий, повний, далекий, останній, чужий, будь-який, всякий** тощо. Наприклад: **[великим] секретом, в [повному] ажурі, у [далекій] світ; у [далекі] світи, до [останньої] краплі, під (попід) [чужим] тином, без [будь-якого (усякого)] ладу** тощо.

Отже, еліпсис – це найважливіший шлях поповнення складу мінімальних ФО. На підставі аналізу фразеологічного матеріалу було вирішено такі типи еліпсиса-скорочення: 1) еліпсис ФО як результат опущення початкового компонента; 2) еліпсис ФО як результат опущення кінцевого компонента. Фактичний матеріал переконує, що однаковою мірою редукції підлягають і початок мінімальної ідіоми, і кінець. Як правило, у еліптичних конструкціях скорочується компонент-іменник. При еліпсисі-стисненні можуть опускатися компоненти фразеологізму, виражені займенником, прикметником, числівником, службовими частинами мови.

Мінімальні фразеологічні одиниці все активніше використовуються в різних стилях сучасної української літературної мови та є свідченням особливих процесів, які відбуваються у фразеологічній системі. Сучасний рівень розвитку мовознавства вимагає передусім створення словників, що принесуть користь не тільки теоретикам лінгвістики, але й практикам. Подальше дослідження мінімальних ФО буде використане у фразеографічній практиці й дасть змогу поповнити реєстри фразеологічних словників української мови.

Перелік умовних скорочень

грец. – грецького

ін. – інші

под. – подібні

т. ін. – таке інше

ФСУМ – Фразеологічний словник української мови: В 2 кн. – К.: Наукова думка, 1993. – Кн. 1 – 2

Джерела та література

1. Авксентьев Л.Г. Сучасна українська мова: Фразеологія. – 2-е вид., доп. і перероб. – Харків: Вища школа, 1988. – 134 с.
2. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології. – Харків: Вища школа, 1987. – 134 с.
3. Білоноженко В.М., Гнатюк І.С. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. – К.: Наукова думка, 1982. – 156 с.
4. Божко Ю.О. Прийменниково-відмінкова модель українських фразеологізмів: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Харків, 2002. – 20 с.
5. Єрмоленко С.Я., Бибик С.П., Годар О.Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С.Я. Єрмоленко. – К.: Либідь, 2001. – 224 с.
6. Зубець Н.О. Мінімальні ідіоми в українській мові: Автореф. дис.... канд. філол. наук. – Дніпропетровськ, 1997. – 20 с.
7. Коломієць М.П. Фразеологічні синоніми: Навч. посібник. – Дніпропетровськ:
8. Неровня Н.М. Як змінюється фразеологізм // Культура слова. – К.: Наукова думка, 1985. – Вип. 29. – С. 51-54.
9. Потебня О.О. З лекцій по теорії словесності. Байка, прислів’я, приповідка. – 4-е вид. – Харків: Держвидав України, 1930. – 110 с.
10. Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови. – К.: Наукова думка, 1973. – 279с.
11. Ужченко В.Д., Авксентьев Л.Г. Українська фразеологія. – Харків: Основа, 1990. – 197 с.

12. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка. – 3-е изд., испр. И доп. – М.: Высшая школа, 1985. – 231 с.
13. Щербачук Л.Ф. Фразеологічне новаторство Олеса Гончара // Вісник Харківського національного університету, №149. – Харків: 2000. – С. 638-641.
14. Эмирова А.М. Русская фразеология в коммуникативном аспекте. – Ташкент: ФАН, 1988. – 91 с.

Киричок М.С.

ПОЕМА Т.Г.ШЕВЧЕНКА „ТИТАРІВНА” І П’ЄСА М.Л.КРОПИВНИЦЬКОГО „ТИТАРІВНА”. СЮЖЕТНО-ТИПОЛОГІЧНА СПОРІДНЕНІСТЬ І ВІДМІННІСТЬ

Актуальність статті визначається глибшим дослідженням творчості Т.Г.Шевченка і М.Л.Кропивницького, продовженням традицій, проблематики і тематики Кобзаря.

Ступінь дослідження. Сюжетно-типологічна спорідненість між поемою Т.Шевченка „Титарівна” і п’єсою М.Кропивницького „Титарівна” ще не була в українському літературознавстві предметом дослідження.

Мета дослідження – сюжетно-типологічним зіставленням творів Т.Шевченка і М.Кропивницького встановити особливості їх поетики, конфлікту та спільності й відмінності в сюжетах та образній системі.

Перебуваючи у складі експедиції капітан-лейтенанта О.І.Бутакова на острові Косарал майже всю зиму 1845 року, яка була досить суворою, Т.Г.Шевченко проживав у „халупі з комишу та піску” і в таких несприятливих умовах він за невеличкий проміжок часу (з вересня 1848 до початку травня 1849 року) написав понад сімдесят ліричних віршів і такі визначні художні полотна, як поеми: „Царі”, „Титарівна”, „Марина”, „Сотник”, які засвідчують, що поет сумував за Батьківщиною, рідним народом, що він жив його помислами і вірою в те, що знуцанням панства разом з російськими чиновниками над поневоленими кріпаками, час все ж настане. У вірші „І виріс я на чужині” поет створює вражаючу, узагальнюючу картину кріпацького села в Україні, яка викликає жах у читача:

...Аж страх погано
У тім хорошому селі:
Чорніше чорної землі
Блукають люди; повсихали
Сади зелені, погнили
Біленькі хати, повалились,
Стави бур’яном поросли,
Село неначе погоріло,
Неначе люди подуріли,
Німі на панщину ідуть
І діточок своїх ведуть!..

Споглядаючи в майбутнє, поет все ж воліє бачити своїх людей, свою Батьківщину радісними і щасливими, але це може статися лише тоді, коли „не останеться сліду панського в Україні”.

Відданість своєму народові до остану поет проголошує у вірші „Мені однаково” (1847), написаному у казематі. Особиста доля його майже не бентежить, а за долю України, особливо її майбутнє, він щиро і сердно уболіває, особливо ж побоюється, щоб вона не втратила своєї волі й не підупала в повну колоніальну залежність:

Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні.
Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снігу на чужині –
Однаковісінько мені...
Та не однаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окрадену збудять...
Ох, не однаково мені.

Рядки ці актуальні і в наші дні. Вони звернені до кожного свідомого українця, до всього населення України не допустити, щоб правлячо-манкуртна верхівка на угоду своїм іноземним покровителям не перетворила знову Україну в колонію, а українців у рабів, яких силоміць будуть змушувати підкорювати не лише інші народи, а й знищувати свій, попередньо позбавивши його своєї мови, культури, як це було за часів Російської імперії. Подібних „державних зайд” поет піддає нещадному осудові у поемі „Царі”, написаній у 1848 році в Косаралі і переопрацьованій у 1858 році у Петербурзі, утверджуючи фінальними рядками, що позбавлений волі, уярмлений народ ніколи не буде щасливим:

Бодай кати їх постинали,
Отих царів, катів людських...
Бо де нема святої волі,
Не буде там добра ніколи.
Нащо ж себе-таки дурить?

У поемі „Марина” (1848) автор проклинає панство, яке доводить нещасних матір і дочку до загибелі й одночасно пророкує кривдникам усім загибель, вірить, що гнів народний переросте, зрештою, у помсту. Знедолена мати і донька Марина помщаються кривдникові, підпалюють його маєток:

...Пани до одного спеклись,